

Цуркан-Сайфуліна Ю.В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 340.12
 DOI 10.32782/2663-5666.2023.1.4

КРЕАТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток суспільних відносин сучасності зумовлює необхідність використання новітніх підходів у методологічній площині юридичної науки. Нетривіальність, міждисциплінарність, плюралізм, творчі засади – все це дозволяє по-іншому осмислити правові явища та запропонувати нетипові моделі вирішення юридичних справ. Правове мислення є інтелектуальною діяльністю, орієнтованою на вирішення завдань, пов'язаних із використанням правових засобів і формулюванням юридично значущих аргументацій. Специфіка правового мислення невід'ємна від пізнання змісту норм права, генерування власного бачення природи правових явищ і конструювання правомірних моделей поведінки. У сучасних умовах юристи мають відступати від шаблонного виконання професійних обов'язків на користь креативних пошуків досягнення юридично-значущого результату.

У вітчизняній юридичній науці деяким аспектам загальнотеоретичного обґрунтування поняття «правове мислення» присвячені наукові розробки І. Андрушко, В. Братасюк, А. Бернюкова, Ю. Оборотова, В. Селіванова, О. Скакун, С. Скуріхіна, О. Черновського та ін. Але окремого дослідження креативності сучасного правового мислення як складової правового розвитку не проводилося. Зазначені положення підкреслюють актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є розкриття ролі та значення креативності правового мислення як компонента правового розвитку.

Основний матеріал. Встановлення місця і ролі креативного правового мислення у правовому розвитку потребує послідовного визначення низки понять, які виступають компонентами обраної теми дослідження. Зокрема парадигма наукових розробок має розвиватися від характеристики поняття «креативність» і загальнотеоретичного аналізу правового мислення до ха-

рактеристики креативного правового мислення та визначення його ролі у правовому розвитку.

Спостерігаються різні підходи до трактування поняття «креативність», зокрема: по-різному визначають її місце в структурі особистості, рівень усвідомлення проявів креативності, а також джерела та умови розвитку.

В. В. Павленко, досліджуючи історію виникнення та природу креативності, обґрунтовано зазначає, що незважаючи на різноманітність підходів ми можемо визначити низку спільних поглядів учених щодо аналізованого феномена. Так, дослідники розглядають креативність: як загальну здатність до творчості (Л. Єрмолаєва-Томіна, С. Сисоєва, О. Ярошинська, Л. Байтімерова, В. Дружинін, Л. Пузеп, О. Кононко, О. Куцевол, В. Фрицюк, І. Подорожна, О. Приходько, Л. Виготський, К. Батовріна, К. Kornilowicz, S. Popok, M. ModrzejewskaŚwigulska, W. Limont, J. Kaufman, A. Tokarz); як властивість особистості (Дж. Гілфорд, Е. Неґкі, Е. Торренс, Є. Гергель); як здатність особистості виходити за межі заданої ситуації, створювати оригінальні цінності (Ф. Баррон, Д. Богоявленська, С. Медник, В. Моляко, В. Сластьонін, Л. Байтімерова, Л. Пузеп, О. Кульчицька, І. Гриненко, О. Дунаєва, Н. Добровольська, Н. Вишнякова, І. Шахіна, Л. Виготський, Е. Фромм, К. Szmidt); як процес прояву власної індивідуальності (О. Яковлева, О. Войтенко, К. Szmidt); як обов'язкову характеристику представника педагогічної професії (О. Антонова, С. Сисоєва, О. Куцевол, І. Подорожна, А. Шадріна, І. Гриненко, О. Дунаєва, А. Морозов, В. Фрицюк) [7, с. 121].

Уперше термін «креативність» вжив психолог Р. М. Сімпсон у 1922 році. Учений вважав, що «креативність» – це спроможність людини відмовитися від стереотипних способів мислення, «здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку походження ідей у процесі мислення» [17, с. 235].

Попри наявність численних наукових досліджень, однозначне визначення поняття креативності відсутнє.

У словнику іншомовних слів «креативність» [англ. *creative* – творчий; *creatio (creationis)* – створення, творення], по суті, тлумачиться як «творчий» [14].

На нашу думку, при проведенні етимологічного аналізу треба враховувати, що англійською *creation* – це створення, момент творіння, своєю чергою, *creative* – це вже момент нетипового підходу до будь-якого процесу, в тому числі й творіння.

У психологічній енциклопедії креативність визначається як рівень творчої обдарованості, прояв здібностей до творчості, що виявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності та є відносно стійкою характеристикою особистості [9, с. 181].

Подібне визначення можна знайти й у педагогічному словнику: креативність тлумачиться як творчі можливості (здібності) людини, що можуть виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; характеризувати особистість загалом чи її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення. Креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний фактор обдарованості, що рідко відображається в тестах інтелекту й академічних досягненнях. Креативність визначається не стільки критичним ставленням до нового з точки зору наявного досвіду, скільки сприйнятливістю до нових ідей [8, с. 269].

В енциклопедії освіти зазначено, що креативність – це творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми [3, с. 432].

Креативність як важлива людська якість – це винахідливість, продукування ідей або здатність придумати багато рішень проблемних питань; генерування нових, цінних ідей та концепцій. Креативність може виявлятися на високому рівні в різних сферах людської діяльності упродовж усього життя [18, с. 8–10].

Слід зазначити, що до питань креативності все частіше звертаються й представники юридичної науки.

Як зазначав Ю. М. Оборотов, креативність сучасної юриспруденції – це звільнення юридичних досліджень від догматизованості стереотипів правового мислення, безпосереднє звернення до традицій, норм та інститутів правової

спадщини, їх творче використання в умовах нового часу, відстоювання власної (української) правової ідентичності, державної цілісності й самоуправлінського місцевого різноманіття [5, с. 4].

Прикладами інновацій в юриспруденції виступають сучасні уявлення про кардинальні зміни взаємозв'язку права і держави. Такі інновації відкривають широкі перспективи для існування права в умовах глобалізації та індивідуалізації суспільства, оскільки розкриваються інші можливості використання правових засобів, а також механізм дії права поширюється на нові сфери життєдіяльності людини.

Слід погодитися з В. В. Дудченко, що креативна функція методології юридичної науки дає змогу досліднику виходити на нові рівні пізнавальної діяльності. Вона зобов'язує суб'єкта пізнання мислити нетрадиційно, спонукає до пошуку нових шляхів досягнення мети. Однак це не означає, що наявну інформацію, знання щодо об'єкта дослідження необхідно відкинути. Ні, завдання вченого саме і полягає в тому, щоб використовуючи знання і досвід минулих років прийти до нового, обґрунтованого, доказового розуміння змісту об'єкта. Відповідно, становлення новаційного правового мислення обумовлено використанням методології юридичної науки [2, с. 42].

Креативне правове мислення корисне в ситуаціях, коли традиційні методи не дають ефективних результатів або коли рішення має задовольняти потреби всіх зацікавлених сторін. Це може бути особливо затребувано в галузі ІТ-права, де інновації є важливою складовою успіху.

Творчий потенціал вітчизняної юриспруденції обумовлений не лише свободою наукових досліджень у сфері права і держави, але й наявністю плюралізму наукових шкіл і напрямів, між якими взаємодія, взаємозв'язок і конкуренція виступають важливою підставою для творчих проривів в осягненні права і держави, утвердженні інноваційних підходів до креативності сучасної юриспруденції [5, с. 9].

Слушною з наукової точки зору є пропозиція Д. Г. Манько, який зазначає, що в юридичній площині, поряд із здатністю нетривіального та нетрадиційного підходу до вирішення питань у правовій сфері (креативність юриспруденції), існує й юридична креативістика, яка, об'єктивно, не є тотожною креативності. Юридична креативістика є синтезом знань, умінь і правил щодо компонування форми і змісту правових

актів, їх застосування в юридичній діяльності та глибині інновативного й креативного мислення суб'єктів їх створення. По суті, юридична креативістика є самостійним науковим напрямом у системі юридичних наук і розрахована на прямі дослідження загальних закономірностей особливостей сучасного правового мислення та порядку використання певних правил, способів, методів мистецтва створення, втілення у життя та обслуговування правових актів. Зазначені пошуки дозволяють дослідити на більш глибокому рівні правову сферу, розкрити сутність і роль суб'єктів правотворення у процесах формалізації права з урахуванням їх досвіду, використання ними емпіричної бази, осмислення та узагальнення фактів правової реальності [6, с. 55–56].

Для юриспруденції проблема правового мислення виступає як один із найважливіших напрямів дослідження процесу правового регулювання. Вивчення механізмів правового мислення може дати відповідь на питання, як людина засвоює правові норми, якими є механізми їх осмислення та реалізації.

На думку В. В. Дудченко, у цілому, розглядаючи мислення як пізнавальну активність суб'єкта, ми доходимо розуміння, що мислення виникає і реалізується в процесі постановки і вирішення практичних і теоретичних проблем. Тут ми знову виходимо на рівень критичного аналізу, бо в процесі пізнання державно-правових явищ слід враховувати тенденції розвитку потреб та інтересів суспільства. І це закономірно у тому сенсі, що у певній життєвій ситуації може відбутися зміна відносин і розуміння якогось із інститутів держави і права, або цей інститут втратить свою об'єктивність і, як наслідок, можливість впливу на суспільні відносини. Завданням ученого є обґрунтувати конкретний інститут з урахуванням синтезування наявних знань про нього й об'єктивних запитів соціуму [2, с. 41].

На думку І. Андрюшко, від правосвідомості, що включає як раціональні, так і нераціональні (емоційні) елементи, правове мислення відрізняється раціональністю, що зумовлює його приналежність до сфери правової ідеології [1, с. 11].

У такому аспекті правове мислення є інтелектуальною, творчою операцією, спрямованою на пізнання права, яке в подальшому знайде своє відображення у правосвідомості, у правовій поведінці.

На думку М. Б. Шевців, однією з характерних особливостей мислення юриста є його не-

усвідомлювальні компоненти, серед яких, безумовно, вирізняється інтуїція. Тобто інтуїтивне мислення можна охарактеризувати відсутністю виражених етапів, швидкістю протікання, мінімальністю усвідомлення. Інтуїція – це неусвідомлена людиною сенсильна дія думки, котра вбирає в себе увесь масив знань і досвіду, яким володіє людина [17, с. 6].

Правове мислення як складовий елемент ментального світу людини та розуміння нею правової реальності в усій її багатогранності та різноманітті, формується у правовій свідомості та базується на юридичному світосприйнятті.

З цього приводу В. М. Селіванов зазначає, що правові приписи, правові поняття не передують правовій дійсності, зокрема юридичній практиці, а впливають з неї. Їх зміст усвідомлюється за допомогою методів і засобів правового мислення, які, своєю чергою, завжди ґрунтуються на певних гносеологічних і моральних засадах, соціальних цінностях як даностях для конкретного дослідника, що спрямовують, як правило, наукові дослідження залежно від ідеологічних і політичних уподобань дослідника [11, с. 443].

Морально-епістемологічне підґрунтя креативного правового мислення забезпечує адекватне трактування сутності аксіологічного ареолу предметної сфери сучасної юриспруденції.

З цього приводу О. Ф. Скакун визначає, що професійно-правове мислення юриста є системою його інформаційно-правової наповненості, яка сформувалася завдяки установкам професійного значення, що дає змогу орієнтуватись у конкретних професійно-правових ситуаціях дійсності [13, с. 430].

Але креативне правове мислення – це ще й світоглядно-орієнтуюча складова правової реальності.

Слід погодитися з В. Коробкою, який обґрунтовує, що «правове мислення, характеризуючи собою динамічні процеси осмислення навколишньої соціально-правової дійсності через ідею належного та бере свій початок у ціннісно-ідеальних основах буття, започатковує статичну світоглядно-правову систему координат, у масштабах якої формується позитивно-стійке ставлення особистості до права як до ідеї належного, виробляється належне, бажане ставлення людини до навколишнього світу» [4, с. 13].

У зазначеному аспекті, креативність стимулює постійний розвиток і вдосконалення правового мислення, заохочує використання досягнень різних наук, що дозволяє надавати

фундаментальні обґрунтування усвідомленої проблематиці правової сфери.

Як слушно зазначає О. Черновський, правове мислення формується на основі сукупності та взаємозв'язку правових знань, правових уявлень, правових ідей, правових почуттів, правових настроїв. Правове мислення оперує правовими знаннями в процесі усвідомлення правової дійсності. Правові знання включають у себе осмислення права: як соціального й культурного явища, так і уявлення про норми дійсного позитивного права [15, с. 133].

Креативне правове мислення може включати в себе використання міждисциплінарних методів, таких як дизайн-мислення, які дозволяють знайти нові способи розв'язання проблем. Не менш важливим у сучасних умовах є використання інформаційно-комунікативних технологій, таких як штучний інтелект, для розроблення нових підходів до роботи з юридичною інформацією.

На думку О. Ф. Скакун, цінність системи ідей, які репрезентують конкретні (окремі) теорії, виражається в такому: а) стимулюється розвиток інших конкретних (окремих) теорій; б) збагачуються традиційні теорії, тобто теорії високого рівня загальності; в) формуються нові загальнотеоретичні поняття в результаті відмови від понять, утворених на основі метафоризації – перенесенні людських характеристик на неживі предмети (що характерно для методології юридичного позитивізму); г) використовуються в галузевих юридичних дисциплінах на новому методологічному рівні [12, с. 29].

Вважаємо, що ключовими критеріями формування креативного правового мислення є такі: відсутність непохитних шаблонів у мисленні; уміння виходити за межі очевидного; формування навички критичного переосмислення правових норм; використання міждисциплінарних підходів та методів; герменевтичний аналіз законодавства; розроблення прямих та альтернативних варіантів рішення у юридичній справі; аналіз проблеми як з боку виконавця, так і інших учасників справи.

Не викликає сумніву, що креативне правове мислення посідає значне місце у забезпеченні сталого правового розвитку та ефективної модернізації системи права сучасної держави.

Розмірковуючи про правовий розвиток, М. Рязанов цілком слушно вважає, що правовий розвиток зачіпає різні рівні правової сфери – як форму, так і зміст, отже надає нові перспективи і можливості активно впливати на суспільне життя. Помітно, що право в значно більших

масштабах використовується для вирішення нових суспільних завдань, зумовлених інформаційними, науковими, економічними факторами. Рішення цих завдань потребує нових підходів, формування нових правових інститутів та інститутів держави для нівелювання різного роду суперечностей. Відбувається поступове видозмінення деяких класичних правових принципів і постулатів, які раніше здавалися природними, єдино можливими і непохитними, а зараз не спроможні повною мірою задовольняти потреби суспільного життя [10, с. 76].

Відтак, креативне правове мислення є системоутворювальною складовою формування сучасної правової культури, створює науковий базис пізнання сутності правових явищ, дозволяє об'єктивно оцінювати можливості подальшого правового розвитку та формувати ефективні моделі впорядкування соціальної взаємодії.

Висновки. Креативність юриспруденції фокусується на процесах використання творчих підходів і нестандартних рішень у сфері права. Це означає, що юристи можуть використовувати креативні методики, щоб знайти нові способи вирішення юридичних проблем.

У практичній діяльності креативне правове мислення може виявлятися у формі створення нових юридичних конструкцій, використання нестандартних юридичних інструментів або знаходження неочікуваних рішень у випадках, коли традиційні методи не працюють.

Сучасне правове мислення повинно мати властивості прогностичного характеру та забезпечувати можливість належної реакції на виклики сьогодення з урахуванням загальних тенденцій модернізації правової сфери. Проведене дослідження підкреслює, що креативність правового мислення є невід'ємним компонентом правового розвитку та потребує подальших загальнотеоретичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2015. 20 с.
2. Дудченко В. В. До питання щодо становлення новаційного науково-правового мислення. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. профес.-виклад. складу (Одеса, 20–21 травня 2011). Т. 1. / відп. ред. д-р юрид. наук В. М. Дрьомін ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2011. С. 41–45.
3. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

4. Коробка В. М. Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 9–14.

5. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

6. Манько Д. Г. Юридична креативістика як особливий компонент загальнотеоретичної юриспруденції. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова : (до 75-річчя від дня народж. д. ю. н., проф. Ю. М. Оборотова) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 верес. 2021) / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія» ; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса : Фенікс, 2021. С. 55–57.*

7. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка* [наук.-метод. журнал] / Акад. міжнар. співроб. з креатив. педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 120–131.

8. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.

9. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

10. Рязанов М. Ю. Правовий розвиток: наступність як умова правового прогресу. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Оде-

са, 17 вересня 2018) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. Одеса : Гельветика, 2018. С. 76–78.

11. Селіванов В. М. Взаємозв'язок пізнавально-теоретичної діяльності у сфері права та юридичної практики. *Право і влада суверенної України*. Київ : Ін Юре, 2002. 723 с.

12. Скакун О. Ф. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27–36.

13. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник. Харьков : Эспада, 2005. 750 с.

14. Словник іншомовних слів. *Slovník.Me*. URL: <https://slovník.me/search?term=creative>

15. Черновський О., Семенюк О. Культура правового мислення – складова частина професії юриста. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 132–137.

16. Шевців М. Б. Інтуїтивна культура юриста: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2012. 17 с.

17. Simpson Ray M. Creative Imagination. *The American Journal of Psychology*. Vol. 33, No. 2 (Apr., 1922). P. 234–243.

18. Szmídt K. J. ABC kreatywności. Difin, Warszawa, 2010. S. 8–10.

Цуркан-Сайфуліна Ю.В. КРЕАТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах юристи мають відступати від шаблонного виконання професійних обов'язків на користь креативних пошуків досягнення юридично-значущого результату. Креативне правове мислення корисне в ситуаціях, коли традиційні методи не дають ефективних результатів або коли потрібно знайти рішення, яке задовольнить потреби всіх зацікавлених сторін. Це може бути особливо затребувано в галузі ІТ-права, де інновації є важливою складовою успіху.

Морально-епістемологічне підґрунтя креативного правового мислення забезпечує адекватне трактування сутності аксіологічного ареолу предметної сфери сучасної юриспруденції.

Креативність стимулює постійний розвиток і вдосконалення правового мислення, заохочує використання досягнень різних наук, що дозволяє надавати фундаментальні обґрунтування усвідомленій проблематиці правової сфери.

Креативність юриспруденції фокусується на процесах використання творчих підходів і нестандартних рішень у сфері права. Це означає, що юристи можуть використовувати креативні методики, щоб знайти нові способи вирішення юридичних проблем.

У практичній діяльності креативне правове мислення може виявлятися у формі створення нових юридичних конструкцій, використанні нестандартних юридичних інструментів або знаходженні неочікуваних рішень у випадках, коли традиційні методи не працюють.

Сучасне правове мислення повинно мати властивості прогностичного характеру та забезпечувати можливість належної реакції на виклики сьогодення з урахуванням загальних тенденцій модернізацій правової сфери. Проведене дослідження підкреслює, що креативність правового мислення є невід'ємним компонентом правового розвитку та потребує подальших загальнотеоретичних досліджень.

Ключові слова: креативність, праворозуміння, правове мислення, правовий розвиток, сучасне право, юридична діяльність.

Tsurkan-Saifulina Yu.V. CREATIVITY OF LEGAL THINKING AS A COMPONENT OF LEGAL DEVELOPMENT

In modern conditions, lawyers should move away from the standard performance of professional duties in favor of creative searches for achieving a legally significant result. Creative legal thinking is useful in situations where traditional methods do not produce effective results or when a solution must be found that satisfies the needs of all stakeholders. This may be particularly sought after in the field of IT-Law, where innovation is a critical component of success.

The moral and epistemological basis of creative legal thinking provides an adequate interpretation of the essence of the axiological halo of the subject area of modern jurisprudence.

Creativity stimulates the constant development and improvement of legal thinking, encourages the use of the achievements of various sciences, which allows providing fundamental justifications for the perceived problems of the legal sphere.

The creativity of jurisprudence focuses on the processes of using creative approaches and non-standard solutions in the field of law. This means that lawyers can use creative techniques to find new ways to solve legal problems.

In practical activities, creative legal thinking can be manifested in the form of creating new legal structures, using non-standard legal tools or finding unexpected solutions in cases where traditional methods do not work.

Modern legal thinking should have properties of a prognostic nature and provide the possibility of an appropriate response to today's challenges, taking into account the general trends of modernization of the legal sphere. The conducted research emphasizes that the creativity of legal thinking is an integral component of legal development and requires further general theoretical developments.

Key words: creativity, legal understanding, legal thinking, legal development, modern law, legal activity.